

В. І. КОГУТ, Г. Б. ГУМЕНЮК, В. В. ГРУБІНКО, О. Е. ЛУКАЦУК

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

вул. М. Кривоноса, 2, Тернопіль, 46027

e-mail: vp227473@gmail.com

СТАЛИЙ РОЗВИТОК КРІЗЬ ПРИЗМУ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

У статті охарактеризовано проблеми та шляхи реалізації концепції сталого розвитку в Україні на основі передового досвіду країн Європейського Союзу. Встановлено, що євроінтеграційні кроки України потребують добору та модернізації стандартів і норм, які діють у ЄС. За загострення соціально-економічних, політичних проблем на тлі екологічної деградації важливим чинником удосконалення концепції сталого розвитку в світі стає застосування у високорозвинутих державах інноваційних технологій, що дозволяють покращити економічне зростання і людський розвиток із найбільш раціональним і безвідходним використанням природних ресурсів.

Обов'язковою умовою у формуванні національних і регіональних стратегій та програм в економічному, екологічному та соціальному аспектах є застосування цілей сталого розвитку. В Україні імplementовані цілі сталого розвитку в національній економіці та визначено основні шляхи їх досягнення на локальному, регіональному й глобальному рівнях. Попри це залишається багато проблемних питань, які загальмовують перехід до інноваційної моделі функціонування соціо-економічної системи на принципах концепції сталого розвитку [4].

Головними проблемами є такі: застаріла й недосконала нормативно-правова та матеріально-технічна бази; відсутність кваліфікованих кадрів; конфлікти політичних інтересів у прийнятті правильних рішень; високий рівень корупції і, як наслідок, нестача фінансів для розвитку екопроектів; низький рівень інноваційної активності; орієнтація інвесторів на отримання швидких прибутків без довгострокового вкладання коштів; відсутність правових норм щодо стимулювання екологічної політики та недостатня кількість екологічних інвестицій.

Невідвратною стала невинуватена повномасштабна військова агресія росії, починаючи із 24 лютого 2022 року, що загальмувала впровадження сталого розвитку України. Проте навіть у рамках воєнного часу постає актуальним питання щодо рекультивациі на звільнених землях зруйнованого природнього територіального комплексу на інноваційних засадах та ефективних моделях сталого розвитку із застосуванням досвіду країн ЄС у сфері формування і реалізації стратегій концепції та її подальший розвиток у повоєнний час зокрема [6].

Ключові слова: сталий розвиток, концепція сталого розвитку, цілі, збереження природнього середовища, соціально-економічний аспект, довкілля.

Глобальні екологічні проблеми є значною загрозою для існування людства, тому питання охорони й захисту довкілля стоять на порядку денному наукової світової спільноти, що розробляє нові концепції із їх вирішення [2].

Усвідомлення глобальної небезпеки стало причиною появи концепції сталого (збалансованого) розвитку, яку розглядають як скоординований план щодо подальшого виживання людства в контексті збереження природнього середовища для майбутніх поколінь. Головним імперативом високорозвинутих країн, як-от: США, Канада, Японія, Великобританія, Німеччина, Франція, Італія – є активне використання стратегії в усіх сферах діяльності держав, що обумовлює їх успішність, зокрема в соціально-економічному аспекті. Це дає можливість стверджувати, що концепція сталого розвитку може бути впроваджена на прикладній основі в Україні, яка стала на шлях євроінтеграції. Оскільки після Перемоги нашої державі необхідно не просто відбудувати, а вдосконалити економічний потенціал та створити умови для соціально-економічного розвитку на основі цілей концепції, тому доцільно розглянути досвід впровадження положень в країнах ЄС [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє стверджувати, що на сьогодні питання прикладного застосування концепції сталого розвитку було висвітлено у працях українських (Горбаль Н. І., Мазурик М. М., Микитин О. З. [1]; Зомчак Л. М., Коваль Л. О. [2]; Карпенко Г.Ю. [4]; Котляревський Я. В., Троцький Т. В., Дяченко М. О. [6]; Прадун В. П. [7]; Руда М. В., Мазурик М. М. [8]; Сак Т. [9]; Сітнікова Н. П. [10]; Філіпенко А. С. [13]; Спрягайло О. В. [12]; Чернік С. Д. [15]; Шпак Н., Мельник О., Горбаль Н. [16]) та світових дослідників (Кейтс Р. В., Парріс Т. М., Лейзеровіц А. А. [5]; Снеддон С., Ховарт Р. [11]; Халс Дж. Х. [14]), проте наукові доробки носять фрагментарний характер і потребують як уточнення, так і доопрацювання, що і визначає актуальність подальших досліджень.

Мета дослідження полягала у вивченні фундаменталізації концепції сталого розвитку в умовах впливу військової агресії росії проти України. Було проаналізовано питання сталого розвитку в контексті його реалізації в країнах Європейського Союзу та Україні.

Об'єктом дослідження є соціально-економічна й екологічна ситуація в Україні, а предметом – вплив результатів війни на соціально-економічну й екологічну ситуацію в Україні, а також визначення досвіду країн ЄС у подоланні подібних проблем в контексті сталого розвитку.

Основними завданнями є:

- аналіз досвіду держав ЄС у впровадженні концепції сталого розвитку з метою розробки найбільш доцільної стратегії її імплементації в Україні;
- обґрунтування методичних підходів щодо оцінювання й моніторингу сталого розвитку в Україні;
- дослідження досвіду країн ЄС у сфері реалізації концепції сталого розвитку, що розкривається через історичну призму;
- вдосконалення методів впровадження інноваційного розвитку щодо організаційно-економічних засад.

У науковій літературі поняття «сталий розвиток» трактується по-різному. Нині є понад три десятки визначень поняття «сталий (збалансований) розвиток». Згідно з висновками вчених Лондонського центру еколого-економічних досліджень доцільно виокремити декілька різних підходів до визначення змісту поняття «сталий розвиток», зокрема: Данилишин Б. М., Міщенко В. С. розуміють під цим поняттям неперервний процес змін; Герасимчук З. В., Прадун В. П. – стабільну рівновагу, що відбувається у динаміці й співвідношенні; Філіпенко А. С. розуміє його як економічне зростання та баланс і інтеграцію між економічними, екологічними і соціальними потребами людства. Усі погляди в комплексі вибудовують єдину систему складових істотних ознак поняття [13].

Халс Дж. Х. (2007) у праці «Сталый розвиток під загрозою: ігнорування минулого» зазначає, що Скандинавські країни ЄС (Швеція та Данія) узагальнено розглядають сталий розвиток як запропоновану світовим співтовариством уточнювальну та деталізовану сучасну концепцію подальшої стратегії розвитку суспільства на основі оптимізації економічної діяльності із використанням екологічного складника [14].

Сітнікова Н. П. (2012) у праці «Досвід стратегічного планування сталого розвитку у країнах Європейського союзу» визначає, що сталий розвиток у країнах Західної Європи, зокрема країн Бенілюксу (Бельгії, Люксембургу і Нідерландів), а також Франція розглядають термін загалом як розвиток без виходу за межі оптимуму стану навколишнього середовища [10].

Колектив американських науковців у галузі географії університету Брауна – Кейтс Р. В., Парріс Т. М., Лейзеровіц А. А. (2005) – описують розуміння сталого розвитку в країнах Центральної Європи (Польщі, Чехії, Словаччині) як стабілізацію усіх біогеохімічних циклів і скорочення порушень екологічного балансу середовища на всіх рівнях глобалізації, мінімізуючи при цьому витрати ресурсів, що не відновлюються [4].

Серед українських науковців визначення «сталого розвитку» є також досить поширеним. Зокрема Зомчак Л. М. та Коваль Л. О. (2022) у праці «Регіональний розвиток України у контексті концепції сталого розвитку» подають власне визначення сталого розвитку як процесу, інноваційного та екологічно збалансованого типу функціонування цивілізації, що

максимізує чисті вигоди економічного розвитку при збереженні природних ресурсів і забезпеченні їх якості в часі, що приводить до позитивних структурних змін в економіці й суспільстві [2]. Також вчені виокремлюють досить важливий показник – індекс збалансованості розвитку країн світу (рис. 1).

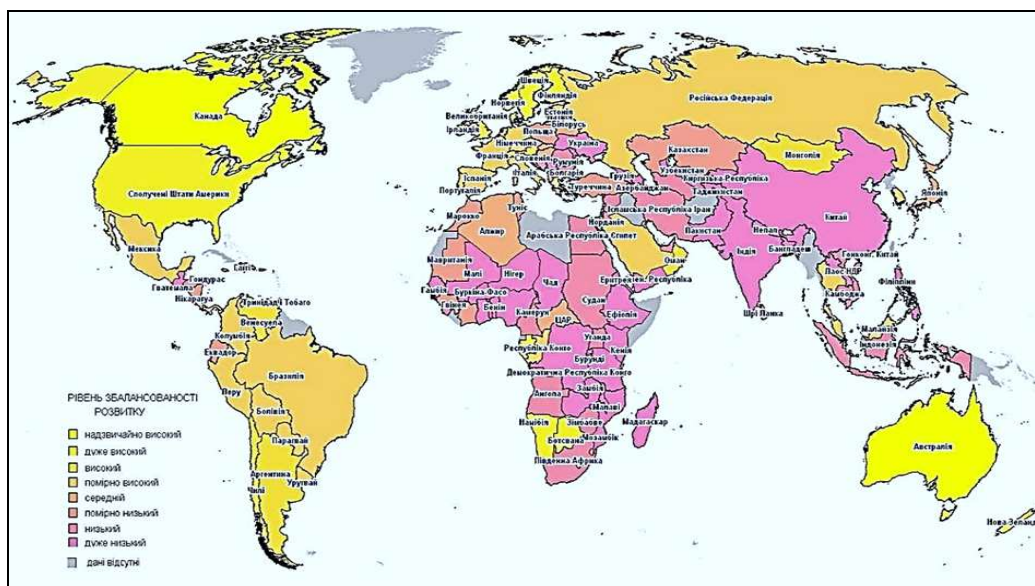

Рис. 1. Карта індексу збалансованості країн світу (2018)

Алімпієв Є. В. (2019), визначаючи ступінь рівня економічної безпеки у макроекономіці, виділяє важливу роль для індексу збалансованості, що у науковій літературі позначають як індекс ALK, або ж «BDI» – Bilanced Development Index і використовують з метою визначення ступеня якісних та кількісних статистичних показників сталого розвитку у країнах світу. Його було розроблено польськими вченими Адамом Ногою та Анджеєм Козмінським і активно використовують з 1999 року [7]. Індекс збалансованості (ALK) – це показник оцінки ступеня добробуту і макроекономічної рівноваги, що відображає рівень соціально-економічної сталості й ґрунтується на методі статистичної оцінки відхилення обраних груп показників, включених в індекс від їх середніх значень. Збалансованість (ALK) включає 45 показників соціально-економічного розвитку країн, що ієрархізовані у такі групи: 1) внутрішньо економічні фактори (рентабельність підприємств, динаміка ВВП, безробіття, рівень інфляції та споживання); 2) зовнішньоекономічні фактори (різниця у показниках відсоткових ставок національної та іноземної валюти, порівняння динаміки експорту різних країн або ж співвідношення між експортом та імпортом); 3) суб'єктивні та об'єктивні фактори поточного соціально-економічного стану в країнах (рівень розвитку науки та освіти, спорту, соціальних взаємин, охорони здоров'я); 4) соціально-економічні прогнози (моделювання) ситуації виникнення соціально-економічних проблем як на глобальному, так і на локальному рівнях) [8].

Науковці зазначають основні принципи сталого розвитку: 1) міжгенераційна справедливість; 2) стале використання природних ресурсів; 3) принцип справедливого використання з урахуванням інтересів усіх сторін; 4) принцип інтеграції питань екології в усі сфери життя суспільства [5].

Точніше визначення «сталого розвитку» подає Карпенко Г. Ю. (2022) у дисертаційній роботі «Формування інноваційної моделі сталого розвитку регіонів в умовах глобальної турбулентності», де під цим поняттям розуміє розвиток суспільства, що дає змогу задовольнити потреби сучасності, не ставлячи під загрозу ресурсозабезпеченість майбутніх поколінь. Дослідник вважає, що для реалізації стратегії концепції в Україні насамперед необхідно сформувати та впроваджувати на основі уже наявних моделей європейських держав відповідні законодавчо-правові норми [4].

Багато вчених почали розвивати ідеї сталого розвитку уже в кінці ХХ ст. Так, Джорджеску-Роген Н. пов'язує розвиток економіки з природними обмеженнями та робить спроби поєднати термодинаміку з економікою довкілля. Боулдинг К. обґрунтував проблеми принципу рівноваги речовини в довкіллі. Айрес Г. і Кохрсен Л. використовували підхід балансу матеріалів у вхідних і вихідних системах [9].

Для розуміння сутності розвитку концепції варто розглядати її через призму історичних етапів. Уперше питання плану дій щодо екологічної діяльності на міжнародному рівні було винесено на порядок денний під час Першої Всесвітньої конференції ООН «Людина і навколишнє середовище» 1972 року в Стокгольмі (Швеція), де офіційно з'явився термін «сталий розвиток».

Подальша ключова зустріч зі сталого розвитку відбулась у 1982 році в Найробі (Кенія). Наслідком стала Декларація Асамблеї ООН, що акцентувала увагу на основних екологічних проблемах, які необхідно розглянути UNEP у наступні 10 років.

Важливою у популяризації поняття сталого розвитку стала доповідь Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку «Наше спільне майбутнє» (довідь Брундтланд Г.) 1987 року [4].

Першою конференцією, яка підняла питання щодо необхідності прийняття термінових дій для вирішення проблеми деградації довкілля, стала «Конференція ООН по навколишньому середовищу», що відбулась у 1992 році в Стокгольмі (Швеція).

Після «Конференції ООН по навколишньому середовищу та розвитку» у 1992 році у Ріо-де-Жанейро (Бразилія) концепція сталого розвитку набула провідного статусу, а термін «сталий (збалансований) розвиток» був використаний як її назва, що ототожнювала стратегію виживання всього людства. Основою концепції став системний підхід та сучасні інноваційні технологічні здобутки, що дозволили б дуже швидко змодельовати різні варіанти напрямків розвитку, з високою точністю прогнозувати їх результати та вибрати найбільш оптимальний підхід до вирішення проблем, що інтегрує процеси економічного і соціального розвитку з діяльністю з охорони довкілля.

У 1992 році пройшла Генеральна Асамблея ООН, що прийняла рішення про заснування «Комісії сталого розвитку» з метою забезпечення ефективності у впровадженні рішень UNCED.

У Нью-Йорку (США) 1997 року на спеціальній сесії Генеральної Асамблеї «Планета Земля+5» прийняли важливу Програму, яка стосувалась подальшого виконання «Порядку денного на ХХІ століття».

У «Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 55/2» у 2002 році ухвалено головні «Цілі розвитку тисячоліття», які покликані подолати бідність у світі. У цьому ж році у Йоганнесбурзі (ПАР) на Всесвітній зустрічі з питань сталого розвитку «Саміт Землі – 2002» відбулось прийняття важливих документів: «Йоганнесбурзької декларації по сталому розвитку» та «Плану виконання рішень» [14].

У 2010 році розроблено й реалізовано Стратегію «Європа 2020», у якій окреслено п'ять основних пріоритетів: покращення показників зайнятості, інновації, боротьба зі змінами клімату й розвиток відновлювальної енергетики, освіти та боротьби з бідністю.

У 2012 році на конференції Ріо-де-Жанейро (Бразилія) були розроблені нові цілі та індикатори сталого розвитку й відбулось прийняття заключного документу: «Майбутнє, якого ми прагнемо».

Ключовою й найактуальнішою на сьогодні є конференція, яка відбулась у вересні 2015 року у Нью-Йорку (США) – Саміт ООН зі сталого розвитку. Підсумковий документ саміту – «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року». На засіданні було прийнято 17 головних цілей сталого розвитку і 169 завдань до них, що мають бути реалізовані за 2016–2030 роки. Їх мета полягає у тому, щоб стати дороговказом для розвитку майбутнього суспільства, що пов'язані передусім у досягненні всезагального миру, умов більшої свободи, досягненні гендерної рівності і зрівноваження трьох основних аспектів: екологічного, економічного і соціального.

Основні цілі документу «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року»: 1) подолання бідності в усьому світі; 2) подолання продовольчої проблеми й боротьба з голодом, сприяння сталому розвитку сільського господарства; 3) пропагування здорового способу життя та добробут для всіх; 4) забезпечення якісною освітою; 5) гендерна рівність; 6) раціональне використання водних ресурсів; 7) забезпечення загального доступу до недорогого та інноваційного енергопостачання; 8) сприяння економічному зростанню, повній зайнятості та гідній праці; 9) сприяння стійкій поширеності індустріалізації із заохочуванням інновацій; 10) скорочення нерівності; 11) перетворення міст й інших населених пунктів у більш відкриті, безпечні, життєздатні та стійкі; 12) забезпечення стійкими моделями виробництва та споживання; 13) боротьба зі зміною клімату та її наслідками; 14) збереження й раціональне використання водних ресурсів; 15) відновлювання екосистеми суші та їх раціональне розпорядження й використання. 16) сприяння створенню мирного й демократичного суспільства із забезпеченням доступу до правосуддя; 17) посилення механізмів у досягненні сталого розвитку шляхом активізації глобального партнерства [3].

Сітнікова Н. П. переконана, що для реалізації стратегії сталого розвитку необхідно послугоуватись п'ятьма головними принципами, які використовують Країни Балтії (Латвія, Литва, Естонія): 1) слід надати розвитку сталого й довготривалого характеру, щоб він відповідав потребам людей, які живуть зараз, не втрачаючи можливості дбати про майбутні покоління; 2) обмеження в експлуатації природних ресурсів є відносні й пов'язані з сучасним рівнем техніки та соціальної організації, здатністю біосфери до відновлення; 3) необхідно задовольнити елементарні потреби всіх людей, дозволивши їм реалізувати свої надії на благополучне життя; 4) узгоджувати стан життя тих, хто користується надмірними матеріальними засобами, з екологічними можливостями планети, зокрема щодо використання енергії; 5) розміри й темпи росту населення повинні бути узгоджені з виробничим потенціалом глобальної екосистеми Землі, що змінюється [10].

У 2005 році Роберт Кейтс виділяє такі основні проблеми на шляху досягнення цілей стійкого розвитку, як: демографічна проблема, розвиток продовольчої проблеми, деградація родючості ґрунтів, забруднення водних ресурсів Землі, масові вирубки лісів, руйнування озонового шару, танення льодовиків, смог, забруднення повітря, забруднення територій відходами, утвореними в процесі людської діяльності, неефективне використання енергії, скорочення темпів промисловості внаслідок застарілих технологій, дестабілізація природних й антропогенних екосистем, втрата біологічної розмаїтості [5].

На основі досвіду країн ЄС, можна виділити приклади впровадження концепції за Снеддоном С. та Ховартом Р.: 1) будівництво доріг, будівель має супроводжуватися відповідним зростанням зелених насаджень, щоб не погіршувати стан довкілля; 2) зростання виробництва у галузі сільського господарства не повинно супроводжуватися деградацією стану ґрунту; 3) створенням підприємств, що не залежать від видобутку невідновлювальних ресурсів корисних копалин; 4) у приватному сенсі – заробітна плата повинна компенсувати витрати на відновлення здоров'я, погіршене через виконання роботи; 5) медичні препарати та хірургічні операції повинні вирішувати наявні проблеми здоров'я, не спричинивши нові [11].

На думку Чернік С. Д., успішність у реалізації цілей сталого розвитку країнах ЄС на регіональному й локальному рівнях обумовлена тим, що місцеві органи влади наділені достатніми повноваженнями у сфері формування стратегій сталого розвитку та передбачають такі закономірності:

- 1) активне використання інноваційних підходів щодо шляхів реалізації концепції у поєднанні економічних, соціальних та екологічних цілей;
- 2) застосування цілей сталого розвитку в рамках міжнародної взаємодії;
- 3) інтеграція всіх стадій формування і реалізації стратегії та залучення до цього процесу громадськості;
- 4) фокусування на пріоритетних цілях та їх моніторинг;
- 5) уніфікація мережі фінансування для забезпечення процесів сталого розвитку [15].

Оскільки ще не одне покоління відчуватиме екологічні наслідки війни, яку розв'язала росія в Україні, тому держава-агресор має бути притягнена до відповідальності за завдану

шкоду. Багато фахівців уже працюють в цьому напрямі, зокрема: Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України затвердило кілька методик визначення шкоди та збитків, заподіяних земельним ресурсам (грунтам), атмосферному повітрю, водним ресурсам, лісовому фонду та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії росії, однією з яких є методичне видання колективу авторів Спрягайло О. В., Безсмертна О. О., Гаврилук М. Н., Ілюха О. В., Осипенко В. В., Спрягайло О. А., Шевчик В. Л. (2023) «Оцінка впливу воєнних дій на стан об'єктів природно-заповідного фонду України», тому слід удосконалювати інституційне середовище, що дозволило б розробити детальний план з розрахунку збитків, які завдає росія – країна-агресор та притягнення її до відповідальності згідно з міжнародним законодавством, зокрема в питанні екології [12].

Збройна агресія росії спричинила подорожчання газу й нафти більш ніж удвічі: з 58 доларів станом на початок січня 2022 року до 104 доларів станом на квітень 2022 року. Серйозні санкції проти росії в економічному аспекті, як відповідь світу на вторгнення, призвели до скорочення ціни, що станом на жовтень 2023 року впала до 86,1 доларів за барель, проте тенденція зберігається напруженою, що може викликати зростання світових цін на паливо [3].

Суттєвою проблемою є високий борг у державному секторі, що негативно відображається на курсі національної валюти. Борг України за міжнародну допомогу станом на липень 2023 року склав майже 133 мільярди доларів, що є найбільш від'ємним показником за уся історію держави.

Сак Т. В. у статті «Еколого-економічні наслідки російсько-української війни» (2022) вказує на значні витрати з держбюджету на військові потреби – близько 2,5 млрд грн станом на липень 2022 року; поряд із цим щодня Україна зазнає суттєвих соціально-економічних втрат, що складають близько 4,1 млрд доларів в день. Найбільша частка з них із загального обсягу прямих втрат (у відсотках) припадає на житлові будівлі 39 % та інфраструктури 33 %. Втрати активів бізнесу становлять 18 %, прями втрати аграрного сектору внаслідок війни складають 10 %. Станом на січень 2023 року найбільш постраждалими від пошкоджень та руйнувань внаслідок бойових дій є такі області України, як Донецька (25 %), Харківська (18 %), Луганська (13 %), Миколаївська (9 %), Запорізька (7 %), Київська (7 %) та Чернігівська (6 %) області [9].

Згідно з розрахунками Міністерства економіки України, загальні втрати вітчизняної економіки через війну, передбачаючи непрямі й прямі втрати, складають понад 99 млрд доларів США [3].

Від початку агресії росії вдалось зруйнувати близько 200 підприємств і заводів, 235 медзакладів, 1483 заклади освіти, понад 250 релігійних й культурних об'єктів. Лише втрати вітчизняної економіки щодо житлового фонду склали рекордні 30 млрд доларів і цей показник невпинно зростає [9].

Щодо впливу воєнних дій на довкілля, то розгортання широкомасштабної війни, постійна підтримка й оновлення військової техніки і матеріальних засобів означає постійні витрати на утилізацію відходів, що має катастрофічні наслідки для природи. Агресивні дії росії відобразились у 231 екозлочині проти довкілля, станом на початок 2023 року згідно даних ГО «Екодія» [12].

Як визначають Шпак Н., Мельник О., Горбаль Н., Руда М. у праці «Оцінка впровадження циркулярної економіки в країнах ЄС» (2021), прикладами інституцій у країнах Європейського Союзу з питань регулювання соціальної та екологічної політики є передусім Європейська комісія. Також у кожній країні ЄС наявні інституції, наділені повноваженнями у сфері моніторингу та контролю цілей сталого розвитку. Зокрема, у Швеції й Фінляндії цим займається Міністерство екології і природних ресурсів, а у Німеччині – Міністерство фінансів [16].

Як зазначає Карпенко Г. Ю., необхідно розробити уніфіковану та інноваційну стратегію відновлення екологічно порушених земель внаслідок бойових дій та економічної стабілізації на основі стратегії сталого розвитку, враховуючи поточні проблеми [4].

Сак Т. В. вважає за необхідне використати досвід швидкої реконструкції та розвитку економік Німеччини та Австрії після Другої світової війни, що увійшло в історію як «Німецьке економічне диво», або ж «Рейнське чудо». Таке відновлення включало не лише економічний, а й екологічний аспекти, що почало вже тоді підніматись у повоєнному світі країн Західної Європи, які найбільше постраждали. Проте це питання ще не було тоді таким глобальним.

Реалізацію стратегій сталого розвитку в країнах ЄС здійснюють в рамках відповідного нормативно-правового забезпечення, що регулює процеси сталого розвитку: 1. Директиви Європейського Парламенту та Ради 2012/27/EU щодо енергоефективності. 2. План дій з розвитку і впровадження екологічних інновацій в основі Європейської політики (ЕсоАР). 3. Система екомаркування та оновлені програми сертифікації продукції. 4. Схема екологічного менеджменту й аудиту (Есо-Management and Audit Scheme) EMAS [4].

Важливою умовою формування та реалізації моделі сталого розвитку країн ЄС є достатній рівень фінансування проєктів у цій сфері, зокрема «зелених проєктів» за бюджетні кошти у рамках відповідних фондів, зокрема: Глобального екологічного фонду (ГЕФ), Європейського фонду стійкого розвитку плюс (EFSD+), Програми «Горизонт Європа», InvestEU [3].

Важливими в Україні у повоєнний час стануть питання екологізації економіки. Для цього доцільним стане використання економіки замкненого циклу, тобто сталої економічної системи, функціонування якої сприяє довготривалому зберіганню й раціональному застосуванню цінності сировини на основі повторної переробки. Це дозволить значно скоротити навантаження на довкілля, мінімізуючи відходи виробництва. Зараз багато великих підприємств та бізнес-компаній країн ЄС застосовують такі інноваційні програми, як «екологізації економіки», зокрема: 1) стратегія Європейського «зеленого курсу»; 2) «дизайн майбутнього»; 3) спільне користування й віртуалізація; 4) стратегія «товар як послуга»; 5) модель «продажу товару продажем послуг»; 6) повторне використання у виробництві та споживанні; 7) постіндустріальна взаємодія й співіснування виробництв і переробка відходів [16].

Екологічна політика країн ЄС спрямована на перерозподіл інвестицій із застарілих секторів економіки у інноваційно та екологічно орієнтовані виробництва. Тому на сьогодні активно використовується програма прискореного «зеленого» переходу, що базується на:

- посиленні вимог до екологічного обліку й відкритості підприємств щодо впливу їх продукції на довкілля;
- заохочуванні інвестицій в екопрограми в рамках інтеграції критеріїв стійкості до бізнес-стратегій;
- включенні цілей сталого розвитку в технологічний процес виробництва та функціонування економіки;
- впровадженню й розширюванню екологічних податків та дотацій [1].

На сьогодні ініціатором та координатором усіх необхідних заходів зі створення «зеленої» фінансової системи є ЮНЕП, що пропонує програму дій реформування національних фінансових систем відповідно до цілей сталого розвитку [8].

В Україні, попри наявність багатьох проблем, все ж спостерігаються певні ініціативи на державному рівні, зокрема ще в 2021 році Національним банком України був розроблений комплексний документ «Політика щодо розвитку сталого фінансування», цього ж року було запроваджено на законодавчому рівні «зелені облігації».

На законодавчій базі, що стосуються стратегій сталого розвитку, впроваджувались ініціативи, що стосувалися збільшення енергоефективності будівель, утилізації, повторного використання та переробки відходів, впровадження екологічно чистого транспорту та перехід до альтернативних джерел енергії (вітрової, сонячної), адаптація до змін клімату тощо [3].

Послугуючись досвідом країн ЄС, доцільно окреслити нові імplementовані програми стосовно сталого розвитку в Україні, що повинні будуть вирішувати ряд завдань:

- сприяння та підтримка реформ щодо прозорого й справедливого управління;
- створення моделей сталого екосистемного розвитку на регіональному та локальному рівнях;

- впровадження механізмів регулювання екологічних програм у ринковому середовищі підприємств;
- забезпечення інвестицій для їх подальшого спрямування в розвиток і впровадження інноваційних екотехнологій;
- орієнтація на розвиток соціально-економічних секторів, зокрема сталої інфраструктури у регіонах;
- розробка екологічних проєктів, що будуть економічно та фінансово сприятливими для залучення інвестицій європейських інвесторів [7].

Висновки

Отже, на основі досліджень були охарактеризовані особливості впровадження концепції сталого розвитку у країнах ЄС, що дозволяє окреслити її як фундаментальний фактор успішності цих країн. Тому Україна повинна також реформуватись в контексті цілей сталого розвитку на шляху до майбутнього повноцінного членства у ЄС.

На основі аналізу літературних джерел визначено, що невиправдані військові дії росії проти України відображаються у глобальному катастрофічному впливі на навколишнє природне середовище не лише на локальному, а й на глобальному рівні, що відображають катастрофічні наслідки для екологічного і соціально-економічного потенціалу нашої держави та світу загалом.

Виявлено, що соціально-економічні втрати та завданий збиток для екології навколишнього природного середовища є катастрофічними.

Узагальнення досліджень дозволяє стверджувати, що в довгостроковій перспективі рекультивация порушеного ландшафту та соціально-економічної й екологічної ситуації в країні буде досить тривалою, тому подальший згубний вплив на довкілля у довгостроковій перспективі може спричинити не лише екологічну кризу, а й екологічну катастрофу, що потягне за собою ряд незворотніх наслідків для планети, які суперечать концепції сталого розвитку.

1. Горбаль Н. І., Мазурик М. М., Микитин О. З. Впровадження циркулярної економіки на основі європейського досвіду. *Вісник НУ «Львівська політехніка». Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2021. № 2 (6). С. 272–279.
2. Зомчак Л. М., Коваль Л. О. Регіональний розвиток України у контексті концепції сталого розвитку: моделі на панельних даних. *Інфраструктура ринку*. 2022. Вип. 68. С. 249–253.
3. Інвестиційні плани ЄС: можливості для України у сфері реалізації європейського зеленого курсу. URL : <https://bit.ly/3E9M69h> (дата звернення: 13.10.2023).
4. Карпенко Г. Ю. Формування інноваційної моделі сталого розвитку регіонів в умовах глобальної турбулентності : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05 / Одеський національний технологічний університет. Одеса, 2022. 230 с.
5. Кейтс Р. В., Парріс Т. М., Лейзеровіц А. А. Що таке сталий розвиток? Цілі, показники, цінності та практика. *Довкілля: Наука та політика сталого розвитку*. 2005. № 3. С. 8–21.
6. Котляревський Я. В., Троцький Т. В., Дяченко М. О. Розвиток міжнародного фінансування проєктів сталого розвитку та вирішення глобальних екологічних проблем. *Проблеми економіки*. 2017. № 4. С. 15–23.
7. Прадун В. П. Економіко-екологічні основи сталого розвитку регіональних агропромислових комплексів: автореф. дис. ... д-ра екон. наук / Об'єдн. ін-т економіки. Київ, 2005. 38 с.
8. Руда М. В., Мазурик М. М. Співпраця України та ЄС у сфері сталого розвитку: огляд перспектив. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2021. № 3. С. 204–211.
9. Сак Т., Більо І., Ткачук Ю. Еколого-економічні наслідки російсько-української війни. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-6> (дата звернення: 24.10.2023).
10. Сітнікова Н. П. Досвід стратегічного планування сталого розвитку у країнах Європейського союзу. *Економіка та держава*. 2012. № 11. С. 11–14.
11. Снеддон С., Ховарт Р. Сталлий розвиток у пост-Брундтландському світі. *Екологічна економіка*. 2006. Т. 57, Вип. 2. С. 253–268.

12. Спрягайло О. В., Безсмертна О. О., Гаврилюк М. Н., Ілюха О. В., Осипенко В. В., Спрягайло О. А., Шевчик В. Л. Оцінка впливу воєнних дій на стан об'єктів природно-заповідного фонду України. Відновлення пошкоджених популяцій охоронюваних видів. Методичні рекомендації. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2023. 64 с.
13. Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність. Київ : Знання, 2007. 670 с.
14. Халс Дж. Х. Сталий розвиток під загрозою: ігнорування минулого. Нью-Делі: Кембриджський університет Преса Індії Pvt. TOB. Оттава: Центр досліджень міжнародного розвитку, 2007. 390 с.
15. Чернік С. Д. Сталий розвиток як основа екологічної політики України. *Наукові записки. Серія: Право*. 2020. Вип. 9. С. 64–68.
16. Шпак Н., Мельник О., Горбаль Н., Руда М. Оцінка впровадження циркулярної економіки в країнах ЄС. *Forum Scientiae Oeconomia*. 2021. 9 (1). С. 25–39.

References

1. Horbal N. I., Mazuryk M. M., Mykityn O. Z. Vprovadzhennia tsyrkuliarnoi ekonomiky na osnovi ievropeyskoho dosvidu. *Visnyk NU «Lvivska politehnika». Serii: Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*. 2021. No 2 (6). S. 272–279. [in Ukrainian]
2. Zomchak L. M., Koval L. O. Rehionalnyi rozvytok Ukrainy u konteksti kontseptsii staloho rozvytku: modeli na panelnykh danykh. *Infrastruktura rynku*. 2022. Vyp. 68. S. 249–253. [in Ukrainian]
3. Investytsiyni plany YeS: mozhlyvosti dlia Ukrainy u sferi realizatsii ievropeyskoho zelenoho kursu. URL : <https://bit.ly/3E9M69h> (data zvernennia: 13.10.2023). [in Ukrainian]
4. Karpenko H. Yu. Formuvannia innovatsiynoi modeli staloho rozvytku rehioniv v umovakh hlobalnoi turbulentsnosti : dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05 / Odeskyi natsionalnyi tekhnolohichnyi universytet. Odesa, 2022. 230 s. [in Ukrainian]
5. Keyts R. V., Parris T. M., Leyzerovits A. A. Shcho take stalyy rozvytok? Tsili, pokaznyky, tsinnosti ta praktyka. *Dovkilia: Nauka ta polityka staloho rozvytku*. 2005. No 3. S. 8–21. [in Ukrainian]
6. Kotliarevskiy Ya. V., Trotskyi T. V., Diachenko M. O. Rozvytok mizhnarodnoho finansuvannia proektiv staloho rozvytku ta vyrishennia hlobalnykh ekolohichnykh problem. *Problemy ekonomiky*. 2017. No 4. S. 15–23. [in Ukrainian]
7. Pradun V. P. Ekonomiko-ekolohichni osnovy staloho rozvytku rehionalnykh ahropromyslovykh kompleksiv: avtoref. dys. ... d-ra. ekon. nauk. / Obiedn. in-t ekonomiky. Kyiv, 2005. 38 s. [in Ukrainian]
8. Ruda M. V., Mazuryk M. M. Spivpratsia Ukrainy ta YeS u sferi staloho rozvytku: ohliad perspektyv. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*. 2021. No 3. S. 204–211. [in Ukrainian]
9. Sak T., Bilo I., Tkachuk Yu. Ekoloho-ekonomichni naslidky rosiysko-ukrainskoi viiny. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2022. No 38. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-6> (data zvernennia: 24.10.2023). [in Ukrainian]
10. Sitnikova N. P. Dosvid stratehichnogo planuvannia staloho rozvytku u krainakh Yevropeyskoho soiuzu. *Ekonomika ta derzhava*. 2012. No 11. S. 11–14. [in Ukrainian]
11. Sneddon S., Khovart R. Stalyy rozvytok u post-Brundtlandskomu sviti. *Ekolohichna ekonomika*. 2006. T. 57, Vyp. 2. S. 253–268. [in Ukrainian]
12. Spriahailo O. V., Bezsmertna O. O., Havryliuk M. N., Iliukha O. V., Osypenko V. V., Spriahailo O. A., Shevchuk V. L. Otsinka vplyvu voiennykh dii na stan obiektiv pryrodno-zapovidnogo fondu Ukrainy. Vidnovlennia poшкоdzhennykh populiaty okhoroniuvanykh vydiv. *Metodychni rekomendatsii*. Cherkasy : Vydavets Chabanenko Yu. A., 2023. 64 s. [in Ukrainian]
13. Filipenko A. S. Hlobalni formy ekonomichnogo rozvytku: istoriia i suchasnist. Kyiv : Znannia, 2007. 670 s. [in Ukrainian]
14. Khals Dzh. Kh. Stalyy rozvytok pid zahrozoiu: ihnoruvannia mynuloho. Niu-Deli: Kembrydzhskyy universytet Prasa Indii Pvt. TOV. Ottava: Tsentr doslidzhen mizhnarodnoho rozvytku, 2007. 390 s. [in Ukrainian]
15. Chernik S. D. Stalyy rozvytok yak osnova ekolohichnoi polityky Ukrainy. *Naukovi zapysky. Serii: Pravo*. 2020. Vyp. 9. S. 64–68. [in Ukrainian]
16. Shpak N., Melnyk O., Horbal N., Ruda M. Otsinka vprovadzhennia tsyrkuliarnoi ekonomiky v krainakh YeS. *Forum Scientiae Oeconomia*. 2021. 9 (1). S. 25–39. [in Ukrainian]

V. I. Kohut, H. B. Humeniuk, V. V. Hrubinko

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

SUSTAINABLE DEVELOPMENT THROUGH THE PRISM OF RUSSIA'S MILITARY AGGRESSION AGAINST UKRAINE

The article characterizes the problems and ways of implementing the concept of sustainable development in Ukraine based on the best experience of the countries of the European Union. It has been established that Ukraine's European integration steps require the selection and modernization of standards and norms in force in the EU. With the exacerbation of socio-economic and political problems against the background of environmental degradation, an important factor in improving the concept of sustainable development in the world is the use of innovative technologies in highly developed countries that allow improving the processes of economic growth and human development with the most rational and waste-free use of natural resources.

Mandatory in the formation of national and regional strategies and programs in economic, environmental and social aspects is the application of sustainable development goals. In Ukraine, the Sustainable Development Goals have been implemented in the national economy and the main ways to achieve them at the local, regional and global levels have been determined. Despite this, there remain quite a lot of problematic issues and obstacles that slow down the transition to an innovative model of functioning of the socio-economic system based on the principles of the concept of sustainable development[4]. The following are identified as the main problems: outdated and imperfect material and technical and legal framework; lack of qualified personnel; conflicts of political interests in making the right decisions; a high level of corruption, as a result of a lack of funds for the development of eco-projects; low level of innovative activity; investors are focused on obtaining quick profits without long-term investment; there are no legal norms regarding the stimulation of environmental policy and an insufficient amount of environmental investments.

The unjustified full-scale military aggression of Russia, starting from February 24, 2022, became inevitable, which slowed down the issue of the implementation of sustainable development. However, even within the framework of wartime, in general, the issue of reclamation of the destroyed natural territorial complex on the already liberated lands on the basis of innovative principles and effective models of sustainable development using the experience of the EU countries in the field of formation and implementation of concept strategies and in the post-war period in particular.

Key words: sustainable development, the concept of sustainable development, goals, preservation of the natural environment, socio-economic aspect, environment.

Надійшла 16.11.2023.

УДК 581.1 + 631.5 + 635.6

doi: 10.25128/2078-2357.23.3–4.13

¹І. В. ЧЕРНІК, ²О. В. ТРИГУБА

¹Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
вул. М. Кривоноса, 2, Тернопіль, 46027

²Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка
вул. Ліцейна, 1, Кременець, 47003
e-mail: boratun1@ukr.net

НУТ ЗВИЧАЙНИЙ (*CICER ARIETINUM* L.) – ПЕРСПЕКТИВНА БОБОВА КУЛЬТУРА ЗАХІДНОГО ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ

У статті наведено огляд наукової літератури стосовно значення, практичного використання, біологічних особливостей, наявності сортового різноманіття та елементів технології вирощування нуту звичайного. Показано, що сьогодні наявний підвищений попит на бобові культури, які характеризуються широким діапазоном адаптації до аридизації клімату, високою